

tuita da un'antologia di brani divisa in due sezioni: la prima per il dialetto d'oriente, l'altra per quello occidentale (pagg. 173-197: 198-220): la scelta dei passi rivela l'esperienza didattica, il

buon gusto e la nobiltà d'animo dell' A. Un lessico (pagg. 221-82) facilita al discente l'esercizio di versione con riferimenti ai rispettivi paragrafi della trattazione grammaticale.

ALMO ZANOLLI

ՀԱՅ ԴՐԱՄԱՍԻՏՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

Ճ Շ Դ Ո Ւ Մ Ն Ե Ր

Այս առաջ ունիմ Տ. Կ. Յ. Բասմաջեանի «Հայկական Ընդհանուր Դրամագիտութիւն» անուն գիրքը. պատկուած «Սրբոց Թարգմանչաց-Դուրեան մրցանակ»ով, ու տպուած Վենետիոյ Ս. Ղազարու Տպարանը 1936ին:

Իբրեւ մէկը որ տարիններէ ի վեր կը հետաքրքրուի Հայ դրամներով, ի մասնաւորի Ռուբինեաններով, կարծեմ թէ ներելի է որ եթէ ոչ գրադատական-գրախօսական մը ընեմ — գոր կը թողում աւելի ձեռնհասներու — բայց գոնէ իմ տպաւորութիւններս յայտնեմ:

Անվարան կարելի է ըսել թէ, շնորհաւորելի են թէ՛ հեղինակը, Տ. Բասմաջեան, այդ իսկապէս պակաս մը լրացնող գործը պատրաստած ըլլալուն, և թէ՛ անոնք որ Մրցանակի արժանի գտած են զայն:

Լանկիւռայի համանուն աշխատութիւնը, զրեթէ ութսուն տարի առաջ լոյս տեսած, չէր ազարացներ արդէն իր անունը, երբ մանաւանդ, կարգ մը անճշտութիւններ ալ, կը պակսեցնէին իր արժանիքը:

Հ. Կ. Սիպիլեանի հոյակապ գործը, սահմանափակուած էր Ռուբինեան դրամներու ուսումնասիրութեամբ ու նկարչութեամբ:

Այս երկուքէն դուրս, օրաթերթեր ու կամ պարբերաթերթերու մէջ լոյս տեսած հատ ու կտոր ուսումնասիրութիւններ զանազան Հայ դրամներու վրայ, ամբողջութիւն մը չէին կազմեր, ցրուած ըլլալով ասդին անդին, ու հրատարակուած՝ տարիններու ընթացքին:

Տ. Բասմաջեանի գործը կու գայ, մէկ

անգամէն, ու համախումբ կերպով ներկայացնել Հայ դրամները, զանազան ժամանակներու մէջ, յանուն Հայաստանի՝ օտար իշխանաւորներու կողմէ տպուած, և կամ նոյն ինքն Հայ թագակիրներու կողմէ տպուած:

Իր այս ձեւին մէջ, շնորհաւորելի աշխատանք մըն է, մատչելի ամէնուն ալ, հանրութեան՝ թէ դրամներով հետաքրքրուողի մը, և փափաքելի էր որ Ազգային նշխարներով հետաքրքրուող ամէն Հայ ունենար այդ գործէն իր գրադարանին մէջ

Ոչինչ կարելի է ըսել տպագրութեան համար. Ս. Ղազարու տպարանը իր բարձրութեան վրայ է հոն:

Կը մտածեմ սակայն որ, արդեօք կարելի չէ՞ր պատկերները լուսանկարէ առնուած «ըլիշէ»ներով ընել, փոխանակ օգտագործելու պատկերներու նմանաձոյլ կաղապարներ, որոնք որքան ալ ճարտար գծագրիչի մը գործ ըլլան, չեն կրնար սխալներէ զերծ ըլլալ, և չեն ալ, ինչպէս մէկ քանին ցոյց պիտի տամ քիչ յետոյ:

Ու ճիշդ այս տեսակէտէն ալ է որ տկար է արդէն Հ. Սիպիլեանի գործը, ուր տախտակները զարդարուած են դրամներու պատկերներուն նմանաձոյլ կաղապարներէն պատրաստուած պատկերներով:

Դրախօսական մը չէ որ պիտի ընեմ, ըսի քիչ մը վերը. տպագրութիւններս է որ զրի կ'առնեմ, ու կը հրապարակեմ զանոնք անկեղծօրէն ու բարեմտաբար:

Երբ օտար իշխանաւորներու կողմէ Հայաստանի մէջ և կամ անոր անունով տպուած դրամներու մասին այնքան ճոխ ու առայժմ ամբողջական տեղեկութիւններ կու տայ Տ. Բասմաջեան, երբ օտարալեզու, բայց Հայ թագաւորներու դրամներու մասին մանրամասնօրէն կը խօսի, կարծես թէ կարճ կապելու, շուտով լմնցընելու ճիգ մը ունի Տ. Բասմաջեան, երբ՝ Ռուբինեան դրամներուն վրայ խօսելու կարգը կու գայ:

Համամիտ եմ իրեն, երբ կ'ըսէ թէ «Այս գիրքը կարելի էր աւելի ընդարձակ բռնել և քառապատիկ ծաւալով հրապարակ հանել...» (Տես Յառաջաբան էջ ԺԵ):

Բայց կը մտածեմ միանգամայն որ, կարելի է արդար համեմատութիւն մը պահել հայ դրամագիտութեան այդ երկու գլխաւոր մասերու միջեւ, ու գործը չէ որ պիտի տուէր ատկէ:

Տպագրութիւններուս այս հակիրճ արտայայտութենէն յետոյ, անհրաժեշտ կը նկատեմ ընել մէկ քանի ցուցումներ, ճշդութիւններ:

Ա. — Խօսելով Լեւոն Բ. ի իշխան եղած ատեն դրոշմել տուած դրամի մասին, որուն Ա. կողմի ընթերցուածը տարիններու սխալ լանջէ յետոյ ճշդութեամբ, այդ առթիւ իմ գրած յօդուածս ու ըրած ձեռնարկս նոյն այս սխալներուն մէջ, (տես Բազմալէպ 1930, էջ 167) կը վերագրէ բարեկամիս Բժ. Յ. Տէր Ղազարեանին:

Ու դարձեալ նոր անձնաւորութեան կը սեպհականացնէ այդ «հազուադիւս դրամ»ին չորրորդ օրինակը, կրք անիկա իմս է, ու մաս կը կազմէ հաշարածոյիս:

Եւ արդէն Բժ. Յ. Տէր Ղազարեան ներկայիս չունի Հայ դրամներու հաւաքածոյ:

Լեւոն Բ. ի այս դրամին ընթերցուածին ճշդութեամբ ըրած էի արդէն իմ բով գտնուող կտորին վրայէն, երբ կ'իլիկիւր վեհ. կաթողիկոսին բով տեսայ աւելի լաւ պահած օրինակ մը, ուր ընթերցումը պանուած օրինակ մը, ուր ընթերցումը որ և է տարակոյսի, վարանքի տեղի չէ՞ր տար այլեւս: Այն ատեն է որ, վեհափառն խնդրեցի որ արտօնէ ինծի լուսա-

նկարել տալ այդ դրամը, ու իմ բով գտնուած դրամին ալ լուսանկարին հետ, ընթերցուածի մասին իմ ձեռնարկս, զբեկեցի Բազմալէպի, ուր և լոյս տեսաւ վերը յիշած թուականիս:

Բժ. Տէր Ղազարեան ալ նոյն աղբիւրէն է որ օգտուած է, առնելով ու լուսանկարել տալով Վեհափառին բով գտնուող դրամը, ու իր բացատրութիւններով զրկած է «Զուարթնոց»ին:

Ես է որ զինքը կանխած եմ, թէ բժիշկ բարեկամս է որ զիս կանխած է՝ այնքան ալ էական չէ. խնդիրը այն է որ սխալ ընթերցում մը իր տրամաբանական լուծումը գտաւ:

Այս լուծումին մէջ իմ ճիշդիս յիշատակութեան մոռացումը թերեւս զիս չըմղէր այս տողերը գրելու, բայց երբ իմ ճիշդ կը վերագրուի ուրիշի մը, կը կարծեմ թէ Տ. Բասմաջեան ալ իրաւունք կու տայ ինծի որ ընեմ այս ճշդութեամբ:

Քիչ մը վերը կ'ըսէի որ կ'իլիկիւր վեհ. կաթողիկոսին և իմ բով գտնուած Լեւոն Բ. ի իշխան եղած ատեն տպել տուած դրամներուն լուսանկարները զրեցի «Բազմալէպ»ին: Ընթերցողը, և ուշադիր զննողներ այդ երկու դրամներուն պատկերները բաղդատելով, պիտի տեսնեն որ անոնք իրարմէ կը տարբերին մեծաքանակ, տիպով, և աւելցնեմ նաեւ իմ կողմէս՝ հաստատաբար:

Հետեւաբար, որոշ է որ, այդ հազուադիւս դրամին փոփոխակ մըն էր վեհ. կաթողիկոսին բով գտնուողը և որ այժմ Բարիգի Նուպարեան Մատենադարանն է, իրրեւ միակ օրինակ:

Միւսները, ըլլայ վիեննայի, (2) ըլլայ վիեննայի, (1) ինչպէս նաեւ իմ բով գտնուողը նոյն օրինակն են:

Տ. Բասմաջեան իր գրքին 137-րդ էջին զուրկ տպած է այս դրամին պատկերը, որ լուսատիպ չըլլալով, նմանողութիւն մըն է, ինչ որ պատճառ եղած է որ, երբ զայն կը նկարագրէ, հակասութեան մէջ կ'իյնայ պատկերին հետ, ուր իսախին չորս թեւերը կ'իսալուսնաներով կը վերջանան, մինչ-

